

Yayın Geliş Tarihi: 28.07.2021

Yayına Kabul Tarihi: 29.08.2021

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Gökçelik, Beste Ş. "Maraş'ta Ermeniler Ve Zeytun İsyanlarına Dair." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 69 (2021): (?).

Kitap Tahlili

MARAŞ'TA ERMENİLER VE ZEYTUN İSYANLARINA DAİR

(ABOUT ARMENIANS IN MARAS
AND THE ZEYTUN REBELLIONS)

Şevval Beste GÖKÇELİK*

Kitap adı: Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları

Yazar: Nejla Günay

Yayınevi: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Yayın Yeri -Tarih: Kahramanmaraş- Nisan 2021

ISBN: 978-605-4996-91-9

Dil: Türkçe

Sayfa Sayısı: 364

Osmanlı toplumu içerisinde Ermenilerin ve Müslümanların bir arada yaşamış olduğu ve birbirlerinden etkilendikleri dikkate değer bölgelerden birisi Maraş'tı. Maraş, Katolik ve Protestan misyonerlerin etkisinin yoğun biçimde hissedildiği ve bu misyonerlik çalışmaları sonucunda Ermenilerin milli bilinçlerini kazandığı bölgelerden biriydi. Maraş'ın Zeytun kazasında sıklıkla yaşanan Ermeni isyanları büyük oranda Anadolu'da faaliyet gösteren misyonerlerin ürünüydü. Nejla Günay,

* ORCID: 0000-0003-2706-3450
Misafir Araştırmacı, AVİM.

“Maraş’ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları” adlı kitabında Maraş’ta yaşayan Ermenilerin demografik, tarihi, kültürel yapılarını, siyasi ve ekonomik yönlerini, misyonerlik faaliyetlerinin Ermeniler üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Doktora tezini “Maraş Ermenileri” adlı çalışmasıyla 2007 yılında tamamlayan Nejla Günay’ın bu tezi aynı yıl “Maraş’ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları” adı ile kitap olarak yayınlanmıştır. Kitap ayrıca 2012 yılında “Kahramanmaraş Kültürüne Hizmet Ödülleri” kapsamında en iyi kitap ödülüne layık görülmüştür. Akademik hayatı boyunca Osmanlı-Ermeni, Osmanlı-Rus, Osmanlı-İngiliz ilişkilerini konu alan makaleleri ile literatüre katkı sunan Günay, Osmanlı toplum yapısını odak noktasında tutan çalışmalar yapmaya devam etmektedir. 2018 yılında Profesör unvanını kazanan Nejla Günay, Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitim Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Giriş bölümü haricinde üç bölümden oluşan kitap, yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen içeriklerle oldukça ayrıntılı bir şekilde Ermeni-Türk ilişkilerinin profilini çizmektedir. Kitabın giriş bölümünde Maraş’ın jeopolitik konumu, tarihi ve Ermenilerin Maraş’ın tarihi gelişimi içindeki yerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde XI. yüzyılda Ermenilerin ilk kez Bizans tarafından Maraş’a yerleştirilmesinden, Maraş’ın Osmanlı hâkimiyetine geçişine kadar olan süre boyunca Ermeni-Türk ilişkileri adına yaşanan tarihi gelişmelere yer verilmektedir.

Eserin “Maraş’ta İdari Yapı, Sosyal ve Ekonomik Hayat” başlıklı birinci bölümünde Maraş’ın demografik durumu, bölgeye hâkim olan dini, sosyal ve kültürel meseleler, Ermenilerin Maraş’ın sosyal yapısı içindeki konumları ve Maraş Ermenilerinin ekonomik durumları itinayla inceleme altına alınmaktadır.

Osmanlı tebaasının bir kısmı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Gayrimüslimlere, din ve vicdan hürriyeti ve kendi ibadethanelerini açma hakları tanınmaktadır. Kitabın birinci bölümünde belirtildiği gibi Maraş Sancağı içerisinde en fazla gayrimüslimin bulunduğu bölge Zeytun’dur. En fazla Ermeni isyanına tanık olunan bölge de burasıdır. Kendi kilise, okul ve vakıflarını kullanmalarına izin verilen Ermeniler, bu isyanlar sonucunda kendi yapılarının da ciddi şekilde zarar görmesine neden olmaktadır. Örneğin 1896 isyanında Zeytun’daki Ermeni kilise ve okulları fazlaca zarar görmüştür ve bunlar Osmanlı makamlarınca tamir edilmiştir.

Bölümde açıkça belirtildiği gibi Islahat Fermanı’ndan sonra gayrimüslimlerin Osmanlı bürokrasisindeki yeri iyice artmıştır. Sosyal hayatta Müslümanlar ve Ermeniler iç içe geçmiştir. Bu bölümde birbirinden fazlaca etkilenen bu iki topluluğun birbirine benzeyen özelliklerine, Ermenilerin şehrin bürokrasisinde

üstlendikleri role, tarım ve hayvancılık, sanayi ve ticaret faaliyetlerine yer verilmiştir.

“Maraş’ta Türk ve Ermeni İlişkilerinin Bozulmasının Sebepleri” başlığıyla okuyucuyu karşılayan ikinci bölümde ilk olarak Şark Meselesine değinilmiştir. Yazar, Şark Meselesinin ortaya atılma sebeplerinin büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde çıkar elde etmek istemesi, devletin Avrupa’daki topraklarının ele geçirilmesi ve Türklerin Avrupa’dan atılması olduğundan bahsetmektedir. Bölümün devamında XIX. Yüzyılda büyük devletlerin Osmanlı’ya karşı uyguladığı politikaları ele alan yazar, bu devletlerin misyonerlik faaliyetlerine özellikle dikkat çekmektedir. Misyonerler, sömürmek istedikleri bölgelere yerleşerek öncelikle misyonerlik faaliyetleri kapsamında oralarda kendi kültürlerini tanıtarak sevdirmeyi ve benimsetmeyi amaçlamaktadır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı sonrasında Hristiyan misyonerler Osmanlı topraklarında daha etkili hale gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda kitabın bu bölümünde Katolik, Protestan, Amerikan, Alman ve İngiliz misyonerlerin Maraş’ta izledikleri yol ve faaliyetlerin Ermeniler üzerindeki etkisine yer verilmektedir.

Misyonerlik faaliyetleri neticesinde Ermeni milli bilinci uyandırılırken, aynı zamanda Türk düşmanlığı aşılarmakta, ihtilalci fikirler içeren yayınlar ve ilahiler yayılmaktadır. Ermeni isyanları ve Osmanlı Devleti’nin bu isyanlara karşı verdiği tepkiler de misyonerler aracılığıyla dünya kamuoyuna çarpıtılarak yansıtılmıştır. Söz konusu faaliyetlerin etkisiyle hız kazanan milliyetçilik akımı, Balkanlarda Sırp isyanının çıkmasıyla iyice alevlenmiştir. Kitapta da bahsedildiği gibi Balkanlarda meydana gelen bağımsızlık gelişmelerinden sonra Ermeniler savaşmadan ve isyan etmeden kendi bağımsızlıklarını kazanamayacakları inancına kuvvetle bağlanmıştır. Bu düşünce de kanlı isyanların tetikleyicisi olmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde Ermenilerin Osmanlı’ya karşı kurdukları komitalara da değinilmektedir. Bölümde, özellikle dikkat çeken Hınçak ve Taşnaksutyun komitelerinin ve daha pek çok cemiyetin oluşumuna, amaçlarına, izledikleri yola yer verilmiştir. Yazarın da söz ettiği gibi bu komiteler Ermeni milliyetçiliği duygusuyla gerçekleştirdikleri eylemlerde yöntem olarak terörü benimsemiştir. Amaçları ise benzerdir; bağımsız bir devlet kurmak ve bunu yaparken batı dünyasında “Ermeni katliamı” şeklinde propagandalar yaratarak Avrupa’nın desteğini almak.

Üçüncü bölüm Maraş’ın içinde Türk-Ermeni ilişkilerini kopma noktasına getiren Ermeni isyanlarına ışık tutmaktadır. “Maraş’ta Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulması ve Ermeni İsyancıları” başlıklı üçüncü bölüm, Maraş’ta

Ermeni olaylarının önemli bir kısmının gerçekleştiği Zeytun kazasını odak noktasına almaktadır. Kitabın giriş bölümünde yapıldığı gibi bu bölümde de ilk olarak Zeytun'un coğrafi yapısı ve idari yönetim şekline bahsedilerek okuyucuya bölge hakkında genel bir perspektif kazandırılmaktadır.

Zeytun, Ermenilerin ilk kez Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sadece 20 yıl sonrasında isyanlar gerçekleştirdiği bir bölgedir. Dolayısıyla Zeytun Ermenilerinin Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi en başından zor olmuştur. Bu açıdan hareketli bir bölge olan Zeytun, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Maraş'ta asker sayısının azalmasıyla birlikte Ermenilere daha rahat biçimde isyan etme fırsatını sunmuştur. Bu tarihten itibaren sıklıkla isyan eden Ermeniler Hınçak ve Taşnaksutyun komitelerinin de kurulmasıyla iyice güçlenmiş ve isyanlar hız kazanmıştır. Yazar, bu bölümde isyanlar sonrasında Osmanlı Devleti tarafından yapılan çeşitli düzenlemelere de yer vermiştir. Bu çerçevede Zeytun Ermenilerinin vergilerinin azaltılması, genel af çıkarılması, silahlarının iadesi gibi ağır talepler hükümet tarafından kabul edilmiştir.

1877-1878 yıllarında Rusya ile sürdürülen savaş sırasında dikkati farklı noktalara kayan Osmanlı, Zeytun'da yine isyanlarla karşılaşmıştır. Kitabın bu bölümünde, Zeytun Ermenilerinin isyan etmesinde İngiltere'nin büyük rolü olduğunu doğrulayan mektuplara yer verilmektedir. Hız kesmeden devam eden isyanlarda çok sayıda insan yaşamını kaybederken Ermeni ve Türk taraflar arasında güvensizlik had safhaya gelmiştir. Bu bölüm, büyük devletlerin kendi çıkarları uğruna bir topraktaki iki milletin karşı karşıya getiriliş hikâyesini yansıtırken, yıllar boyunca iç içe geçmiş bu toplulukların birbirinden kopuşunu da vurgulamaktadır.

Yazarın ele aldığı olaylar kronolojik açıdan kitabın bütününe tamamlar nitelikte düzenlenmiştir. Yazar, yıllar boyunca süregelen Ermeni-Türk ilişkilerindeki iniş-çıkışlı grafiği net bir şekilde okuyucuya sunmaktadır. Kitabın ilk sayfalarında ve sonrasında Maraş ve Zeytun'un coğrafi, demografik ve tarihi yapılarından bahsedilmesi, bu bölgelerin öneminin kavranması açısından önemli olmuştur. Maraş'ta Ermenilerin çıkardıkları isyanlar detaylarıyla incelenmiştir ve Osmanlı Devleti'nin bu isyanlara tepkisinin misyonerler tarafından çarpıtılarak batı medyasına yansıtıldığını defalarca vurgulayan yazar, bu argümanını çeşitli belgelerle desteklemiştir. Zeytun'da XIX. Yüzyılda meydana gelen isyanların nedenleri, kim tarafından desteklendikleri, Ermenilerin bu süreçteki silahlanma faaliyetleri ve aldıkları yardımlar kitapta açıklayıcı bir biçimde yer almaktadır.

Yerli ve yabancı kaynaklarla zenginleştirilen kitap, içerisine eklenmiş olan açıklayıcı tablolar, görseller, mektuplar ve haritalarla birlikte tüm anlatılanları okuyucu açısından daha da cazip hale getirmektedir. Nejla Günay, kaleme almış olduğu “Maras’ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları” adlı bu eserinde, Ermenilerin Osmanlı Devleti içerisindeki tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik varlığını ve gerçekleştirdikleri isyanları Maras bölgesini mercek altına alarak sunmaktadır. Akıcı ve yalın anlatımıyla literatüre büyük katkısı olan bu kitap Ermeni-Türk ilişkilerini inceleyen araştırmacılara rehber olabilecek niteliktedir.